

Η ΑΛΗΘΕΙΑ ΤΩΝ ΠΛΑΣΤΩΝ ΟΝΕΙΡΩΝ

Δημήτρης Ι. Κυρτάτας

Αναπληρωτής Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Τα περισσότερα όνειρα που παραδίδονται στις πηγές της ελληνικής και ρωμαϊκής αρχαιότητας δεν τα ονειρεύτηκε κανείς. Αν εξαιρέσουμε το ρήτορα Αίλιο Αριστείδη (117 μ.Χ.-μετά το 181), που σημειώνει σε μορφή ημερολογίου τα δικά του όνειρα, και τον σύγχρονό του, τον ονειροκρίτη Αρτεμίδωρο, που κατέγραφε, μεταξύ άλλων, τα όνειρα των πελατών του, λίγοι συγγραφείς ήταν σε θέση να γνωρίζουν τους ενύπνιους λογισμούς των ηρώων τους¹. Πλαστά είναι φυσικά όλα τα όνειρα που διαβάζουμε στα μυθιστορήματα και τα άλλα συναφή συγγράμματα. Η διαπίστωση αυτή ωστόσο δεν τα καθιστά λιγότερο ενδιαφέροντα για τους μελετητές. Περίτεχνες αναλύσεις, για παράδειγμα, αποκαλύπτουν κάποτε τη συμβολή τους στην αφηγηματική πλοκή των μυθιστορημάτων. Οι μελετητές οφείλουν βεβαίως να αποδεχθούν τις συμβάσεις και να χειριστούν τα μυθιστορηματικά όνειρα ως βιωμένες εμπειρίες².

Ένα από τα μυθιστορηματικά όνειρα της αρχαιότητας παρουσιάζει ξεχωριστό ενδιαφέρον, επειδή είναι διπλά πλαστό. Το επινόησε ο συγγραφέας του μυθιστορήματος για τις αφηγηματικές ανάγκες του έργου του, ως επινοημένο από την ηρωίδα του για να δικαιολογήσει τη συμπεριφορά της. Με δυο λόγια το όνειρο αυτό δεν είναι μόνο πλαστό, αλλά δηλώνεται και αξιοποιείται ως τέτοιο. Η ιδιαιτερότητά του αυτή το καθιστά σχεδόν μοναδικό στην αρχαιοελληνική γραμματεία.

Ο συγγραφέας του έργου δεν είναι γνωστός. Το κείμενο παραδίδεται σε δύο εκδοχές, μια λατινική και μια ελληνική, με σημαντικές διαφορές μεταξύ τους. Σζώνεται επίσης διάφορες περιλήψεις και αρχαίες μεταφράσεις. Η ελληνική εκδοχή έχει τίτλο *Κλήμεντος των Πέτρου επιδημιών κηρυγμάτων επιτομή*, και είναι γνωστή στη σύγχρονη φιλολογία ως *Κλήμεντος, Ομιλίες*. Αποδίδεται στον αποστολικό Πατέρα Κλήμη, ο οποίος έπαιξε ηγετικό ρόλο στην εκκλησία της Ρώμης στο τέλος του πρώτου αιώνα, γι' αυτό και συγκαταλέγεται ανάμεσα στα ψευδεπίγραφα χριστιανικά συγγράμματα³. Στην πραγματικότητα όμως πρόκειται για μυθιστόρημα –το παλαιότερο χριστιανικό μυθιστόρημα που έχει σωθεί, αν εξαιρέσουμε τις απόκρυφες Πράξεις των Αποστόλων⁴. Ο Κλήμης είναι ο κεντρικός του ήρωας, ο οποίος εμφανίζεται να αφηγείται σε πρώτο πρόσωπο την ιστορία του.

Σύμφωνα με το αφήγημα, ο ρωμαίος πολίτης Κλήμης καταγόταν εκ πατρός και μητρός από τον αυτοκρατορικό οίκο. Όταν ο ίδιος ήταν

πολύ μικρός, η μητέρα του Ματτιδία, προειδοποιήθηκε στο όνειρό της, όπως ισχυρίστηκε, να εγκαταλείψει τη Ρώμη, παίρνοντας μαζί της τους διδύμους μεγαλύτερους γιους της, τον Φαυστίνο και τον Φαυστινιανό. Ο πατέρας του Κλήμη, ο Φαύστος, δείχνοντας κατανόηση στους φόβους της, έστειλε τα παιδιά του στην Αθήνα για εκπαίδευση. Από τότε όμως χάθηκαν τα ίχνη της μητέρας και των διδύμων. Όταν ο Κλήμης έγινε δώδεκα ετών, ο πατέρας του αποφάσισε να αναζητήσει μόνος του τη γυναικία και τους δύο γιους του. Επί είκοσι χρόνια, ο Κλήμης δεν είχε λάβει ειδήσεις από τον πατέρα του.

Παρακινημένος από φιλοσοφικές και θρησκευτικές ανησυχίες, ο Κλήμης οδηγήθηκε στην Αλεξάνδρεια, όπου προσηλυτίστηκε στο χριστιανισμό από τον Βαρνάβα, και στην Ιουδαία, όπου μαθήτευσε δίπλα στον Πέτρο. Με διάφορες ευκαιρίες, στο έργο παρεμβάλλονται εκτενή κηρύγματα του Αποστόλου. Σε μία από τις περιπλανήσεις του, ο Πέτρος συνάντησε και αναγνώρισε την ανάπηρη Ματτιδία. Όπως τον πλη-

Το Όραμα του Αγίου
Ιωάννου της Αποκαλύψεως,
του Θωμά Βαθά.
Τέλος 16ου αι. (Σπήλαιο της
Αποκαλύψεως, Πάτρας).

Η Ουρανόδρομος Κλίμαξ.
Από κώδικα του 11ου αι.
(Μονή του Σινά).

ροφόρηση η ίδια, το όνειρο το είχε επινοήσει η ίδια, για να αποφύγει τις άνομες προτάσεις του αδελφού του συζύγου της Φαούστο, αλλά και για να μην φέρει σε σύγκρουση τα δύο αδέρφια. Στο ταξίδι της ωστόσο η Ματτίδια ναυάγησε και έχασε τα παιδιά της. Ο Πέτρος τη θέραιψε και την έφερε σε επαφή με τον Κλήμη. Συνεχίζοντας το ταξίδι, ο Απόστολος Πέτρος αναγνώρισε και τους διδύμους αδελφούς, που είχαν ανατραφεί από τον σμαρτηρή Σίμωνα το Μάγο, γνωστό από τις Πράξεις των Αποστόλων⁶. Μετά το ναυάγιό τους πουλήθηκαν από πειρατές σε μια προσήλυτη Ιουδαία και ασπιάσθηκαν τον Ιουδαισμό. Είχαν ήδη συναντηθεί με τον Κλήμη, χωρίς ωστόσο να αναγνωριστούν ως αδελφοί του, καθώς κυκλοφορούσαν με νέα ονόματα. Κάνοντας τις προετοιμασίες για τη βάπτισή της Ματτίδιας, ο Πέτρος συνάντησε τον Φάουστο, που απελπισμένος περιπλανιόταν, κρύβοντας (και αυτός) την ταυτότητά του. Όπως εξήγησε ο Φάουτος, είχε την πληροφορία από τον αδελφό του ότι ο άνομος έρωτας βάραινε τη συνείδησή της Ματτίδιας, και ότι η γυναικά του είχε εγκαταλείψει την οικογενειακή στέγη από την ντροπή της. Η τελευταία μεγάλη αναγνώριση έλυσε τις παρεξηγήσεις και έφερε σε επαφή ολόκληρη την οικογένεια.

Το έργο αυτό, όπως και άλλα ελληνικά μυθιστορήματα της εποχής, παρουσιάζει ορισμένες αφηγηματικές ομοιότητες με την Οδύσσεια. Οι ήρωες περιπλανώνται στη Μεσόγειο και οδηγούνται σε διάφορες περιπέτειες. Ο Κλήμης, έχοντας χάσει τον πατέρα του επί είκοσι χρόνια, ξεκινά, σαν άλλος Θηλέμαχος, για ένα ταξίδι αναζήτησης και αυτογνωσίας. Ο Φάουτος, σαν άλλος Οδυσσεύς, κρύβει τις περιπλανήσεις του την ταυτότητά του και αντιμετωπίζει κάθε μεταβολή της τύχης με άκρα επιφύλαξη. Παρο-

μοίως προσεκτική είναι και η Ματτίδια, η οποία, σαν άλλη Πηνελόπη, αγωνίζεται να διαώσει τη συζυγική της πίστη.

Από την Οδύσσεια αντλούνται επίσης διάφορα επεισόδια, τα οποία στις *Ομιλίες* λειτουργούν με διαφορετικό τρόπο. Για παράδειγμα, καθώς πλησιάζει η στιγμή της αναγνώρισης, η Πηνελόπη αφηγείται στον Οδυσσέα ένα όνειρό της και του ζητά, χωρίς να γνωρίζει την ταυτότητά του, να της το εξηγήσει. Η Ματτίδια αφηγείται στον Φάουστο ένα όνειρο που γίνεται αιτία του αποχωρισμού τους. Τόσο στην Οδύσσεια όσο και στις *Ομιλίες*, διατυπώνονται κάποιοι θεωρητικοί στοχασμοί γύρω από τις προφητικές ιδιότητες των ονείρων.

Οι *Ομιλίες* έχουν ωστόσο ομοιότητες και με βιβλικές διηγήσεις. Στο Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιο, ένας άγγελος καθοδηγεί συνεχώς τον Ιωσήφ στον ύπνο του. Ο άγγελος αυτός τον πληροφορεί για τις προθέσεις του Ηρώδη και τον συμβουλεύει να καταφύγει στην Αίγυπτο για να σώσει το παιδί. Ο άγγελος πάλι πληροφορεί τον Ιωσήφ για το θάνατο του Ηρώδη και τον συμβουλεύει να επιστρέψει στον τόπο του. Το όνειρο της Ματτίδιας λειτουργεί με παρόμοιο τρόπο. Όπως ισχυρίστηκε η ίδια, εμφανίστηκε κάποιος στον ύπνο της που την προειδοποίησε να βγει από την πόλη με τα δίδυμα παιδιά της, για να σώσει τον εαυτό της και όλη της την οικογένεια. Ο ξενιτεμός της έπρεπε να κρατήσει για κάποιο χρονικό διάστημα. Ο Φάουτος πίστεψε αδιαμαρτύρητα το όνειρο και τη φυγάδεψε, περιμένοντας την ώρα που, πάλι μέσα σε όνειρο, η Ματτίδια θα έπαιρνε την εντολή να επιστρέψει. Όσο εύπιστος στα όνειρα εμφανίζεται ο Ιωσήφ στο Ευαγγέλιο, άλλο τόσο εύπιστος εμφανίζεται ο Φάουτος τις *Ομιλίες*.

Ο Φάουτος εμφανίζεται εξαιρετικά εύπιστος. Ο Ιωσήφ, στο κάτω κάτω, είχε δει το όνειρο με τα μάτια του. Αυτός όμως πληροφορήθηκε το όνειρο από τη γυναικά του. Όπως παραδέχτηκε πολλά χρόνια αργότερα η Ματτίδια, το όνειρο ήταν πλαστό. Το είχε επινοήσει η ίδια, για να λάβει την άδεια από τον άνδρα της να εγκαταλείψει τη Ρώμη. Ο Φάουτος δεν φαίνεται να έλαβε υπόψη του αυτό το ενδεχόμενο. Δεν είχε κανένα ιδιαίτερο λόγο να αμφισβητήσει τα λόγια της γυναικάς του. Στην κοινωνία που ζούσε, όλος ο κόσμος πίστευε στις προφητικές ιδιότητες των ονείρων. Μια κατηγορηματική ενύπνια προειδοποίηση έπρεπε να ληφθεί σοβαρά υπόψη.

Η κοινωνία του Φάουστο δεν είχε πρόβλημα με τα πλαστά αλλά κυρίως με τα γνήσια όνειρα. Ο πρώτος στην Ελληνική Γραμματεία ο οποίος υφίσταται τις συνέπειες ενός "γνήσιου" ονείρου με απατλή περιεχόμενο είναι ο Αγαμέμνων στην *Ιλιάδα*. Ο ίδιος ο Δίας του έστειλε τον *ούλο όνειρο*, για να τον οδηγήσει σε σφαλερές αποφάσεις⁸. Επιφυλακτικότερη (και ίσως σοφότερη) η Πηνελόπη διατυπώνει το δίλημμα των θνητών. Δεν βγαίνουν όλα τα όνειρα των ανθρώπων αληθινά, παρά μόνο όσα περνούν από πύλη κεράτου. Όσα όμως περνούν από πύλη φίληστου είναι απατλή⁹. Ο θνητός, όπως αντιλαμβάνεται η Πηνελόπη, δεν έχουν δυστυχώς τρόπο να τα ξεχωρίζουν. Ένας παρόμοιος προβληματισμός τίθεται ευθέως και με απόλυτη σοβα-

ρότητα και στο χριστιανικό μυθιστόρημα⁸. Εθνικοί, Ιουδαίοι και Χριστιανοί πίστευαν ότι τα όνειρα μπορούν να έχουν προφητικές ιδιότητες. Δεν είναι όμως όλα αληθινά.

Η χριστιανική διδαχή, την οποία εκφράζει στο μυθιστόρημα ο Πέτρος, εμφανίζεται εξαιρετικά αμφιβμική ως προς τα όνειρα. Ανάλογα με την προέλευσή τους, τα διαχωρίζει σε δύο είδη. Άλλα τα θεωρούσε θεϊκά και άλλα δαιμονικά. Δεν γνώριζε ωστόσο αποτελεσματικό τρόπο για να τα διακρίνει. Θα ήταν πολύ καλό αν τα θεϊκά όνειρα έφταναν μόνο στις ψυχές των αγαθών και των δικαίων. Όπως όμως βεβαίωναν τα ίδια τα βιβλικά κείμενα, τα θεϊκά όνειρα μπορούσαν να φτάσουν και στις ψυχές των ασεβών. Το χειρότερο μάλιστα ήταν ότι τα δαιμονικά όνειρα δεν στερούνταν αναγκαστικών προφητικών ιδιοτήτων. Η αλήθειά τους οδηγούσε από άλλο δρόμο στην απώλεια.

Ο Πέτρος έχει πολλά να πει στις Ομιλίες γύρω από τα δαιμονικά όνειρα. Θεωρεί ότι είναι η συνηθέστερη διόδος που χρησιμοποιούν οι δαίμονες, για να επικοινωνήσουν με τους ανθρώπους και να τους επιβάλουν τη βέλτησή τους. «Γιατί, όπως τα φοβερά φίδια», εξηγεί ο Πέτρος, «με τις ειπωμένες τους τραβούν τα σπυργίτια, έτσι και αυτοί, εκείνοι που τρώνε στο τραπέζι τους, καθώς ανακατεύονται μέσω των τροφών και ποτών με τον του τους, τους αποσπούν προς

το δικό τους θέλημα, μεταμορφώνοντας τους εαυτούς τους στα όνειρα σε μορφές των ζώων, για να μεγαλώσουν την πλάνη⁹».

Με πολλά τέτοια επιχειρήματα, χωρίς όμως να απορρίπτει την αξία των ονείρων, η χριστιανική διδαχή, όπως αποτυπώνεται στο μυθιστόρημα, προσπαθούσε, γενικώς, να τα καταστήσει μη αξιοποιήσιμα.

Η διδαχή περί ονείρων που καταγράφεται στις Ομιλίες δεν απηχεί πάντως τις απόψεις των πρώτων χριστιανών. Μέχρι τα μέσα περίπου του δεύτερου αιώνα, οι περισσότεροι χριστιανοί έτρεφαν μεγάλη εκτίμηση για όλα τα πνευματικά και ψυχικά χαρίσματα. Στις Πράξεις των Αποστόλων, ο Πέτρος διακηρύσσει ότι είχε έρθει η ώρα να εκπληρωθεί η προφητεία του Ιωήλ, σύμφωνα με την οποία «οι νεοί θα δουν οράματα και οι γέροντες θα ονειρευτούν όνειρα θεϊκά»¹⁰. Την εποχή όμως που γράφτηκαν οι Ομιλίες, όχι νωρίτερα από το τέλος του δεύτερου αιώνα, τα πράγματα είχαν αλλάξει. Η ιερατική εκκλησία είχε εκποτίσει από τις ορθόδοξες κοινότητες σχεδόν όλους τους χαρισματικούς αγήτες και αντιμετώπιζε αρνητικά κάθε νέα προφητεία και αποκάλυψη. Η προσπάθειά της να καταστήσει τα όνειρα αφερέγγυμα εντάσσεται στην ίδια λογική.

Η επιφυλακτική έως και αρνητική στάση των περισσότερων θεολόγων απέναντι στα όνειρα δεν έγινε γενικώς αποδεκτή. Πολλές μαρτυρίες βεβαιώνουν ότι οι απλοί χριστιανοί συνέχισαν να αποδίδουν μεγάλη σημασία στα όνειρα –τα δικά τους και τα ξένα. Γινόταν ωστόσο όλο και πιο δύσκολο να τα επικαλεστεί κάποιος δημοσίως ως οδηγούς δράσης.

Ο συγγραφέας των Ομιλιών ανήκει στη δεύτερη περίοδο του πρώιμου χριστιανισμού, όταν πια το ιερατείο με τους επισκόπους είχε επιβάλει την απόλυτη κυριαρχία του¹¹. Στο πρόσωπο του Σίμωνα συμπεκνώνει πολλές και διαφορετικές μορφές με τις οποίες είχε να αναμετρηθεί η Εκκλησία του. Μια από αυτές είναι η μορφή του χαρισματικού προφήτη που βλέπει οράματα και κάνει θαύματα. Καταγγέλλει τα χαρίσματα του Σίμωνα ως δαιμονικά και αποκαλεί τα θαύματά του μαγεία. Στη σύγκρουσή του με τον Σίμωνα, ο συγγραφέας εμφανίζει τον Πέτρο να επιστρατεύει τις δικές του δυνάμεις και να πραγματοποιεί τα δικά του θαύματα. Υπογραμμίζει ωστόσο ότι ο Πέτρος υπήρξε μαθητής του Ιησού. Αν πρόκειται να επιζητήσουν κάποια χαρίσματα στις χριστιανικές κοινότητες, αυτά θα δοθούν με χειροθεσία. Εκείνο που προέχει είναι να διαφυλαχθεί η συνεχής διαδοχή του ιερατείου. Όπου κλονίζεται αυτή, εκεί τίθεται σε κίνδυνο και το ορθό δόγμα. Όποιος διεκδικούσε μερίδιο στην ηγεσία των εκκλησιών, έξω από τον κλειστό και αυτοαναπαράγόμενο κύκλο του ιερατείου, αντιμετωπιζόταν, ταυτοχρόνως, ως αιρετικός.

Η πολεμική του συγγραφέα των Ομιλιών δεν άφισε έξω από το στοχαστήριό της ούτε τον Απόστολο Παύλο. Ο Παύλος είναι ένα από τα πολλά πρόσωπα που συμπεκνώνονται στη μορφή του Σίμωνα. Μεταξύ άλλων, ο Πέτρος του προσάπτει το μειονέκτημα ότι δεν ήταν πραγματικός μαθητής του Ιησού. Το επιχείρημα αυτό είχε χρησιμοποιηθεί, καθώς φαίνεται, από πολύ νωρίς. Ο ιστορικός Παύλος, όπως παρουσιάζε-

Ο Άγιος Πέτρος και ο Άγιος Παύλος, Κέρκυρα, τέλη 16ου-αρχές 17ου αι. (Ιόνιος Βουλής).

τα μέσα από τις επιστολές του, αισθάνθηκε υποχρεωμένος να το ανασκεύσει. Μπορεί να μην ήταν μαθητής του Ιησού, είχε όμως δεχτεί το κάλεσμα του σε οπτασίες, οράματα και αποκαλύψεις. Στην Προς Γαλάτας επιστολή του, για παράδειγμα, ισχυρίζεται ότι το ευαγγέλιο που κηρύσσει δεν το δίδάχτηκε από άνθρωπο. Του το αποκάλυψε ο ίδιος ο Ιησούς¹². Η σύζυγος αυτή συνεχίζεται και στις *Ομιλίες*.

Ο Πέτρος των *Ομιλιών* δεν αρνείται το ενδεχόμενο να δέχτηκε ο Σίμων (Παύλος) αποκαλύψεις και οράματα. Επιχειρεί όμως να μειώσει την αξία τους. «Εάν λοιπόν ο Ιησούς μας», του αντιπτείνει, «αφού εμφανίστηκε με όραμα, σου αποκάλυφθηκε και σου μίλησε, το έκανε οργισμένος επειδή ήσουν εχθρός, γι' αυτό σου μίλησε με οράματα και όνειρα, ή ακόμα και με αποκαλύψεις που ήταν απ' έξω. Μπορεί όμως κάποιος με οπτασία να γίνει σοφός και να διδάξει;». Αν αυτό ήταν δυνατόν, συνεχίζει ο Πέτρος, τότε τι αξία είχε η διδασκαλία που έλαβαν οι Απόστολοι από το Διδάσκαλο σε κατάσταση εγρήγορσης, επί έναν ολόκληρο χρόνο; Αν ο Σίμων ήθελε να συμβάλει στην αλήθεια, τότε όφειλε να γίνει μαθητής των Αποστόλων—δηλαδή να ενταχθεί στον κλειστό κύκλο του αυτοαναπαρογόμενου ιερατείου¹³.

Στο πλαίσιο των ενδοχριστιανικών αυτών συγκρούσεων μπορούμε να κατανοήσουμε καλύτερα το ρόλο του ονείρου της Ματιτίδας. Από μια άποψη, το όνειρο αυτό, μολοντά πλαστό, λειτουργεί όπως όλα τα όνειρα στα ελληνικά μυθιστορήματα. Καλεί σε δράση και επιφέρει αποτελέσματα. Τα αποτελέσματα αυτά είναι ωστόσο δραματικά. Ακολουθώντας τη συμβουλή του πλαστού ονείρου, οι ήρωες πέφτουν από τη δασυχτία στην αλήθεια. Μέχρι τη στιγμή που ο Πέτρος αρχίζει να παρεμβάινει ευεργετικά, η μοίρα των ηρώων δεν γνρίζει καμιά θετική μεταστροφή, όπως συμβαίνει συχνά στα ελληνικά μυθιστορήματα. Στον αναγνώστη του μυθιστορήματος δημιουργούνται έτσι αρνητικοί συνειρμοί για τα όνειρα. Όχι επειδή είναι όλα πλαστά, αλλά επειδή είναι πηγή ανεξέλεγκτων περιπλοκών. Το πλαστό όνειρο αξιοποιείται για να καταστήσει απωθητικά τα όνειρα στο σύνολό τους.

Γύρω από το πλαστό όνειρο του μυθιστορήματος μπορούμε ωστόσο να γίνουμε και άλλες σκέψεις. Το επήνερο η Ματιτίδα με αγαθό σκοπό. Κανείς δεν θα μπορούσε να την κατακρίνει που θέλησε και τη μοιχεία να αποφύγει και τη σχέση των δύο αδελφών να περιωσεί. Πήρε επάνω της όλο το βάρος της δύσκολης κατάστασης στην οποία βρέθηκε μπλεγμένη χωρίς τη θέλησή της. Μια γυναίκα της σειράς της και του ήθους της δεν είχε το περιθώριο να εγκαταλείψει αναίτια τη συζυγική στέγη. Αποδίδοντας στο όνειρο την πρόθεσή της να φύγει, απέκτησε την ελευθερία που χρειαζόταν για να διαφυλάξει την τιμή της. Το επινοημένο όνειρο εξεφράζε έτσι, με τρόπο έκδηλο, την ανομολόγητη επιθυμία της Ματιτίδας.

Δεν υπάρχει κανένας λόγος να υποθέσουμε ότι ο συγγραφέας του μυθιστορήματος αξιοποίησε ενσυνείδητως τη συγκεκριμένη αυτή λειτουργία των ονείρων. Στον κόσμο που ζούσε, όλοι πίστευαν ότι τα όνειρα έρχονται από έξω, από τους θεούς ή τους δαίμονες. Κανένας δεν

έβρισκε να βρει μέσα στην ανθρώπινη ψυχή τη γενεσιουργό τους αιτία. Βάζοντας ωστόσο την ηρωίδα του να επινοεί ένα όνειρο, στο οποίο πρόβαλε τις κρυφές επιθυμίες της, ο συγγραφέας αφήνει να φανεί ότι, έστω και ασυνείδητως, κατανοούσε αυτό που η κοινωνία του δεν ήθελε να παραδεχτεί. Τα πλαστά όνειρα μπορούν να είναι, με τον τρόπο τους, εξίσου αληθινά με τα γνήσια: και τα δύο προϊόντα των ανθρώπινων επιθυμιών. Γι' αυτό και η ενασχόληση των μελετητών με τα όνειρα της αρχαιότητας που δεν ονειρεύτηκε ποτέ κανείς, μπορεί να αποδώσει καρπούς.

Σημειώσεις

1. Με σχετική ακρίβεια θα πρέπει να κατανοήσουμε και τα όνειρα των ασθένων στα ασκησιακά και τα άλλα ενδραματικά. Βλ. Δ. Λυπουριλής, *Πήγε να εγκατασταθεί στο ασκησιακό Επαύριο, Αθήνα 1992*.
2. Βλ. τις μελέτες του τόμου *Όρα εναντίον: Η χρήση των ονείρων στην ελληνική και ρωσική αρχαιότητα* (επιμ. Δ. Κυριτάκης), Ηράκλειο 1993.
3. Για το έργο, τις εκδόσεις και τη χαρτόγραφη παράδοση, βλ. Δ. Κυριτάκης, «Κλημνίντα», στο 1. Καρβόβουλας, *Αποκρυφα χριστιανικά κείμενα*, τ. 2. Πουρνάρας, Θεσσαλονίκη, υπό έκδοση, όπου παρατίθεται και η σχετική βιβλιογραφία.
4. Οραμένα από τα χριστιανικά ανόητα κείμενα τα καταφέρουν οι περισσότερο μελετητές στην κατηγορία των μυθιστορημάτων. Βλ. χ.χ. Ben Edwin Perry, *The Ancient Romances: A literary-historical account of their origins*, Μπέρκλεϊ/Καλιφόρνια 1987, Thomas Hägg, *The Novel in Antiquity*, Μπίρμινγκχαμ/Αντιγόνα 1983.
5. Πρόξενος 8: 9-24.
6. *Βίος* 2.6 κ.ε.
7. *Ομιλίες* 10 566-7. Βλ. Π.Γ.Α van Lieshout, *Greeks on Dreams*, Utrecht 1960.
8. *Ομιλία* 17: 3-9.
9. *Ομιλία* 9, 15. Η μετ'όφραση είναι του Παναγιώτη Παπαευαγγέλιου, από το δεύτερο τόμο των *Αποστολικών Πατρών*, της σειράς «Ελληνες Πατέρες της Εκκλησίας», Θεσσαλονίκη 1994, σ. 395.
10. Πρόξενος 2: 17. Βλ. Δ. Κυριτάκης, *Ιερές και προφητικές η παραγωγή και η διαχείριση του δόγματος στον πρώιμο χριστιανισμό*, Αθήνα 2000.
11. Η εκκλησία κατά όλην ενότητα ο συγγραφέας των *Ομιλιών* δεν είναι η ορθόδοξη και καθολική εκκλησία, η οποία επικρατεί με τη Σύνοδο της Νίκαιας σε πολλά εκκλησιολογικά και δογματικά θέματα, ωστόσο βρίσκεται πολύ κοντά της.
12. Προς Γαλάτας 1: 12 πρ. Προς Κορινθίους Α' 15: 8.
13. *Ομιλία* 18. 19. Η μετ'όφραση είναι από τον τρίτο τόμο των *Αποστολικών Πατρών*, δ.π., σ. 161.

The Truth of Invented Dreams

D. J. Kyrtatos

In the Christian apocryphal text known as *Homilies*, the adventures of the heroes are caused by dreams. The Roman aristocratic lady Matidia informs her husband that she has been warned in her sleep to leave Rome along with her twin sons. The third son, Clement, was allowed to stay with his father Faustus. Having lost his wife and elder sons for many years, Faustus sets out to find them all over the Mediterranean Sea, but he is lost too. Twenty years later, Clement leaves Rome seeking answers to his religious and metaphysical anxieties. In Alexandria and Palestine he is converted to Christianity and becomes a disciple of the Apostle Peter. Through Peter's good services, the whole family is reunited. At the reunion each member of the family tells his/her own story, and Matidia confesses that the dream was her own invention. In her effort to avoid the adulterous propositions made by her brother-in-law, she had found a way to abandon her home without compromising her reputation.

Effectively, the false dream in the novel functions in more or less the same way as the supposedly true dreams of other novels. Nevertheless, whereas real dreams are considered in the ancient world as caused by external factors, i.e. gods or demons, the invented dream in the *Homilies* is presented as a wish fulfillment. In an unconscious way, the novel's author interprets the mechanism of dreams in a very modern way.

D. J. K.